

ВОДНА ФЛОРА І ФАУНА

УДК 599.32:591.9 (477)

Д.О. ЛАЗАРЄВ, докт. філ., провідний інженер,
Національний науково-природничий музей НАН України,
вул. Богдана Хмельницького, 15, Київ, 01054, Україна
e-mail: lazarevden@ukr.net
ORCID 00000-0002-8663-747X

І.В. ЗАГОРОДНЮК, канд. біол. наук, пров. наук. співроб.,
Інститут еволюційної екології НАН України,
вул. Академіка Лебедева, 37, Київ, 03143, Україна
e-mail: zoozag@ukr.net
ORCID 0000-0002-0523-133X

Т.В. ТУРЕЙСЬКА, незалежна дослідниця,
Київ, Україна
e-mail: turtat@ukr.net
ORCID 0009-0004-5080-2623

ОНДАТРА (*ONDATRA ZIBETHICUS*) У ВОДОЙМАХ КИЄВА ЯК ПРИКЛАД УСПІШНОГО ІНТРОДУЦЕНТА: ОГЛЯД ПОШИРЕННЯ ЗА ОСТАННІ 25 РОКІВ¹

Описано особливості поширення ондатри у водоймах Києва після 2000 р., динаміку чисельності популяцій, особливості раціону, поведінки, взаємодії з іншими видами та середовищем існування. Показано, що ці гризуни поширені як в заплаві Дніпра, так і в природних та штучних водоймах міста, де формують стабільні мікропопуляції. Щільність поселень ондатри прямо залежить від площі водойм і стабільності їх гідрологічного режиму, а також рівня хижацтва. Чисельність ондатри у Києві та на його околицях знизилася за період 2010—2021 рр. майже вдвічі. За кількістю реєстрацій та рівнем чисельності ондатра переважає аборигенні види гільдії коловодних гризунів-фітофагів, зокрема бобра європейського, щура водяного та нутрїю. Поселення ондатри та бобра часто розташовуються у безпосередній близькості одне до одного без ознак прямої конкуренції. Особливостями умов існування ондатри в урбанізованому середовищі є те, що ондатри надають перевагу теплішим водотокам, де їх частота реєстрації є вищою. Також спостерігаються зміни у раціоні тварин, зокрема й внаслідок підгодовування їх людиною. В урбанізованих умовах ондатри демонструють знижений рівень страху перед людьми та свійськими тваринами.

Ключові слова: ондатра, інтродукція, міські водойми, урбаністична фауна, Київ.

¹ Дослідження проведено за розділом «Дослідження змін біоти в умовах змін клімату, природокористування та воєнних дій на прикладі видів-інтродуцентів зі складу теріофауни України», що є частиною наукової теми Національного науково-природничого музею НАН України.

Ц и т у в а н н я: Лазарєв Д.О., Загороднюк І.В., Турейська Т.В. Ондатра (*Ondatra zibethicus*) у водоймах Києва як приклад успішного інтродуцента: огляд поширення за останні 25 років. *Гідробіол. журн.* 2026. Т. 62, № 3. С. 18—33.

Тварини водного та прибережного середовища, зокрема ссавці, відіграють важливу роль у функціонуванні гідроекосистем. Їхня діяльність впливає на трофічні зв'язки, структуру біоценозів, процеси біотурбації та транспорту речовин між водою і сушею. Проте питання про значення таких амфібіотичних видів у структурі та динаміці водних екосистем України, зокрема у межах урбанізованих територій, досі висвітлено недостатньо. Частково це пояснюється біологічною специфікою самих об'єктів, що протягом життя змінюють середовище перебування, а також складністю їхнього моніторингу.

Це повною мірою стосується і ондатри (*Ondatra zibethicus* Linnaeus), північноамериканського виду, що був інтродукований до фауни Євразії, зокрема на територію України, на початку ХХ ст. з метою хутрового промислу [1, 5, 14]. Завдяки високій плодючості, пластичності у виборі місць проживання та відносній відсутності природних ворогів [4], цей вид не лише закріпився, а й створив стабільні популяції. Дані про знахідки ондатри у водоймах Києва містяться у низці праць [17, 20, 24], часто з'являються повідомлення про знахідки цих тварин у агрегаторах фауністичної інформації, зокрема iNaturalist та GBIF. Незважаючи на численні згадки про її поширення, систематичний огляд сучасних знахідок у межах території Києва досі відсутній. Такий аналіз є доречним і актуальним, адже дозволяє оцінити можливості пристосування виду в умовах урбанізованого середовища.

Мета цієї роботи — вивчення особливостей поширення ондатри у водоймах Києва, аналіз її ролі у місцевих екосистемах та визначення факторів, що сприяють успішному існуванню цих тварин в акваторіях міста.

Матеріал і методика досліджень

Основна маса знахідок розглянутих в роботі стосується періоду останнього десятиліття (2015—2025 рр.). Джерелами інформації про знахідки є спостереження авторів, аналіз музейних колекцій, літератури, результати OSINT-пошуку [12, 29, 30] та аналізу відкритих джерел, зокрема GBIF (URL) та iNaturalist (URL, в кадастрах скорочено як «iNat»).

Для таких даних проводили верифікацію шляхом аналізу відео та фотознімків за розробленими нами критеріями [9]. За цими ж критеріями проведено верифікацію всіх виявлених в різних джерелах даних. Авторами спостереження проводилися у різних типах водойм Києва: р. Дніпро, затоки Дніпра, озера, канали, тобто природні і антропогенно змінені водойми. Переважно це були прямі візуальні спостереження, у низці випадків із застосуванням фотокамери, для документування знахідок.

Дані про відомі нам знахідки було нанесено на карту. Загалом для аналізу було залучено дані щодо 68 знахідок ондатри, отриманих із різних типів джерел. Найбільшу частку становили записи з iNat (31 знахідка), далі — літературні джерела (23 знахідки) та авторські дані (переважно спостереження Т. Турейської, 12 знахідок). Окремі дані були отримані з музейних колекцій (1 знахідка), соціальних мереж (1 знахідка).

Розглянуто окремі аспекти харчування та співіснування з представниками інших видів тварин, зміни умов існування та поведінки тварин залежно від присутності людей. Для визначення динаміки популяції використовували дані державної статистики за формою «2-тп (мисливство)» (<https://stat.gov.ua>). Більш широкі дані про чисельність виду в Україні за даними з цього джерела в розрізі останніх десятиліть представлено раніше [33].

Результати досліджень

Історична довідка. Ондатру розводили на хутрових базах Київщини у 1950-х роках та випускали у місцеві водойми [10], чимало випусків було і в 1960-х рр. в рамках програм зі збагачення мисливської фауни [14]. Київщина стала одним з перших регіонів на території України, де після інтродукції сформувалися природні популяції ондатри. Роботи з інтродукції в цьому регіоні тривали з 1946 по 1966 рр. За цей період задокументовано випуск 695 особин на території Київської області [14]. Варто зазначити, що більшість заходів з розселення виду погано документувалися, тому чисельність інтродукованих тварин могла бути більшою, а процес з розселення міг тривати і в наступні десятиліття. Для уникнення неоднозначностей, пов'язаних із веденням обліків в різні періоди, і порівняння таких даних з нашими статистичні дані обмежено останнім обліковим періодом, з 2010 до 2021 р. (рис. 1). Для 2022 р. даних по Києву немає, в цілому для Київської області в цей рік обліковано 6722 особин.

Високі показники чисельності тварин по м. Київ, можуть бути пов'язані з тим, що в статистичних звітах наведені дані про чисельність мисливських тварин на всіх мисливських угіддях, які зареєстровані у Києві, незалежно від їх розташування (угіддя можуть бути розташовані за межами столиці). Очевидно, що величини чисельності порядку 5—10 тис. особин стосуються не лише водойм Києва, але й його околиць, зокрема заплави Дніпра.

Найвищі оцінки чисельності відмічено у 2011 р., після чого мав місце неперервний спад, майже удвічі порівняно з початком проаналізованого періоду. Така динаміка виглядає достовірною, оскільки схожа ситуація щодо динаміки чисельності ондатр описана для інших регіонів України, зокрема сходу [30] та в Україні загалом [33]. Про зниження чисельності, або відсутність реєстрацій ондатри в низці районів, протягом останніх двох десятиліть також свідчать і низка повідомлень від мисливців та біологів.

Колекційні зразки, що засвідчують знахідки виду. З території Києва та Київської обл. відомі лише три зразки в колекції Національного науково-природничого музею Національної академії наук України, зокрема один зразок походить з району оз. Алмазного (25.03.2024, Троещина) і два зразки — з території області, з Київського водосховища (20.11.1978) та з с. Проців Бориспільського району (25.02.2003). Один зразок з с. Конча-Заспа зберігається у Зоологічному музеї Київського університету (без дати).

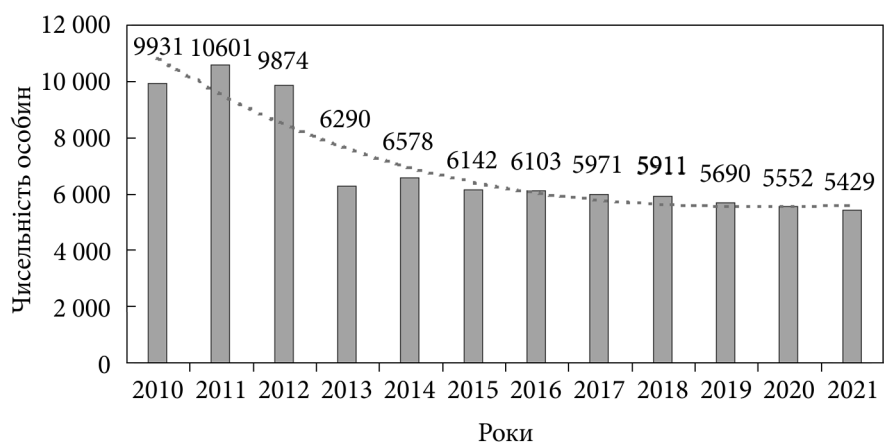

Рис. 1. Динаміка чисельності ондатри (*Ondatra zibethicus* L.) з 2010 по 2021 рр. за даними мисливської статистики «2-тп (мисливство)» для мисливських угідь, зареєстрованих у Києві

Огляд знахідок і поширення. На території Києва знахідки ондатри реєструють на озерах, вздовж річок, заплав Дніпра, а також у каналах. Значна маса знахідок зосереджена у природоохоронних зонах, зокрема на території Голосіївського НПП. Найчастіше фіксують знахідки ондатри весною та влітку, коли тварини активно мігрують.

Знахідки розділено на блоки, залежно від району міста в якому спостерігали тварину. Дані про знахідки ондатри з літературних джерел зазначені в основному тексті з відповідними посиланнями на джерело та в переліках знахідок за певним районом.

Відповідно до характеру розміщення виявлених місцезнаходжень і їхньої приуроченості до тих чи інших водотоків, груп водойм та ділянок міста виділено чотири їх групи: (1) Святошинські ставки, (2) Північні притоки р. Ірпінь, (3) Голосіїв, (4) Оболонь, (5) Північна частина лівобережжя, (6) Південна частина лівобережжя. Кількість знахідок на правому березі Дніпра є більшою за кількість реєстрацій на лівобережжі.

Літературні дані свідчать про те, що знахідки ондатр в межах Києва відмічені по всій заплаві Дніпра [8] та більшості штучних і природних водойм міста [25]. Зокрема знахідки ондатри зафіксовані на таких штучних озерах, як Вербне, Сонячне [7], Підбірна (1990-ті рр.), Золоче (2016 р.), на о. Жуків (2019 р.) [25]. Вид відмічено також на Голосіївських ставках та на р. Віта з її притоками [20]. Зустрічається вид і поблизу оз. Бабіне на Трухановому острові та на озері біля Олімпійського центру «Конча-Заспа» [3]. Зафіксована в усіх водоймах системи Опечень [30], у 2000-х рр. відмічена на Троещинській заплаві, оз. Тягле, оз. Мартишів, оз. Йорданське, оз. Кирилівське та в затоці Вовкувата [25]. Для фауни прибережних біотопів о. Муромець ондатра також є звичайним видом, проте від початку 2000-х років частота її зустрічей зменшилася [23], що підтверджує загаль-

ну динаміку в бік спаду чисельності, встановлену нами в цілому для Києва та інших регіонів.

Група місцезнаходжень І: «Святошинські ставки». З цією групою пов'язана більшість авторських спостережень. В межах цього району ондатра була відмічена дослідниками раніше [6, 21]. Інформація про такі реєстрації наведені у переліку та позначено відповідними номерами на карті (сірі значки на рис. 2), з відповідними номерами.

Перелік знахідок: (1) Південно-Борщагівський ж/м., озеро біля школи № 317 (оз. Бахмутське), 2.05.2021, $n = 1$ (INat); (2) оз. Велике Борщагівське (пд. частина), 21.05.2024, $n = 1$ (дані авторів); (3) там само (пд. частина, місце впадіння р. Борщагівка), 29.04.2021, $n = 1$ (INat); (4) там само (пн. частина), 22.04.2021, $n = 1$ (INat); (5) озеро в парку Совки, 8.07.2020, $n = 1$, тварина їла бананову шкірку (INat); (6) Святошинські ставки, в районі рибозаготівельної ферми, 29.05.2024, $n = 1$ (дані авторів); (7) ставок № 14, 22.06.2023, $n = 1$ (INat); (8) водойма поблизу очисних споруд Новобіличі КП «Плесо», 15.06.2016, $n = 2$ та 6.07.2017, $n = 2$ [6]; (9) водойма поблизу очисних споруд Біличі, на протилежній стороні р. Борщагівка, 26.06.2024, $n = 1$ (дані авторів); (10) берег р. Борщагівка, 19 та 21.05.2024 (дані авторів); (11) район очисних споруд Новобіличі КП «Плесо», 7.06.2024, $n = 1$ (дані авторів), тварина переходила канал по греблі, збудованій бобрами (рис. 3, а), поруч — боброве поселення; (12) водойма поблизу очисних споруд Новобіличі КП «Плесо», 25.07.2021, $n = 1$ (INat), тварина їла листя жабурника звичайного; (13) р. Борщагівка, 29.06.2018, $n = 1$ (INat), тварина на березі, споживає залишки прибережної рослинності, заплутані в риболовних сітках; (14) рештки загиблої ондатри на березі річки (череп, фрагменти скелету, шкурка тощо), р. Борщагівка, 2.10.2024, $n = 1$ (INat); (15) озеро поблизу р. Борщагівка, в районі зруйнованого мосту, 4.04.2024, $n = 1$ (INat); (16) озеро в районі джерела «Нивка», переїзд між озерами, рештки загиблої ондатри, 2.10.2024, $n = 1$ (INat); (17) озеро в районі джерела питної води «Нивка», 25.07.2020, $n = 1$ (INat), тварина на похилому до води стовбурі верби, гризе вербове листя; (18) ставок № 14, 26.06.2024, $n = 1$, ондатра вийшла на берег в пошуках трав'янистої рослинності (дані авторів); (19) переїзд між озерами, біля рибозаготівельного господарства «Нивка УкрНДІ», 18.05.2024, $n = 1$ (дані авторів).

Всі ці місцезнаходження (таких 11) формують ланцюгові серії, пов'язані з серіями ставків уздовж річки Нивка (= Борщагівка, басейн р. Ірпінь). Такі ланцюгові серії місцезнаходжень забезпечують можливості відносно вільних переміщень тварин уздовж водотоків.

Їх основною особливістю є наявність дамб уздовж берегів та гребель, які формують сприятливі умови для ондатр завдяки підвищенням як місцям відпочинку, годівлі та облаштування нір. Всі наведені місцезнаходження — нещодавні, виявлені упродовж 2024 р., коли було започатковано це дослідження, як на початку літа (у травні й червні), так і восени (у жовтні). Фактично вид реєстрували на кожному виході і на всіх обстежених ділянках. Переважну частину випадків виявлення зафіксовано у світлу пору доби та більшість з них задокументовано фото- і відеоматеріалами. Знахідки ондатри є частими поруч з очисними спорудами і технічними каналами з теплими скидами, про що свідчать знахідки в Святошинському районі. Значна частка знахідок стосується водойм на території Святошинського району, що межують або входять до складу НПП «Голосіїв»

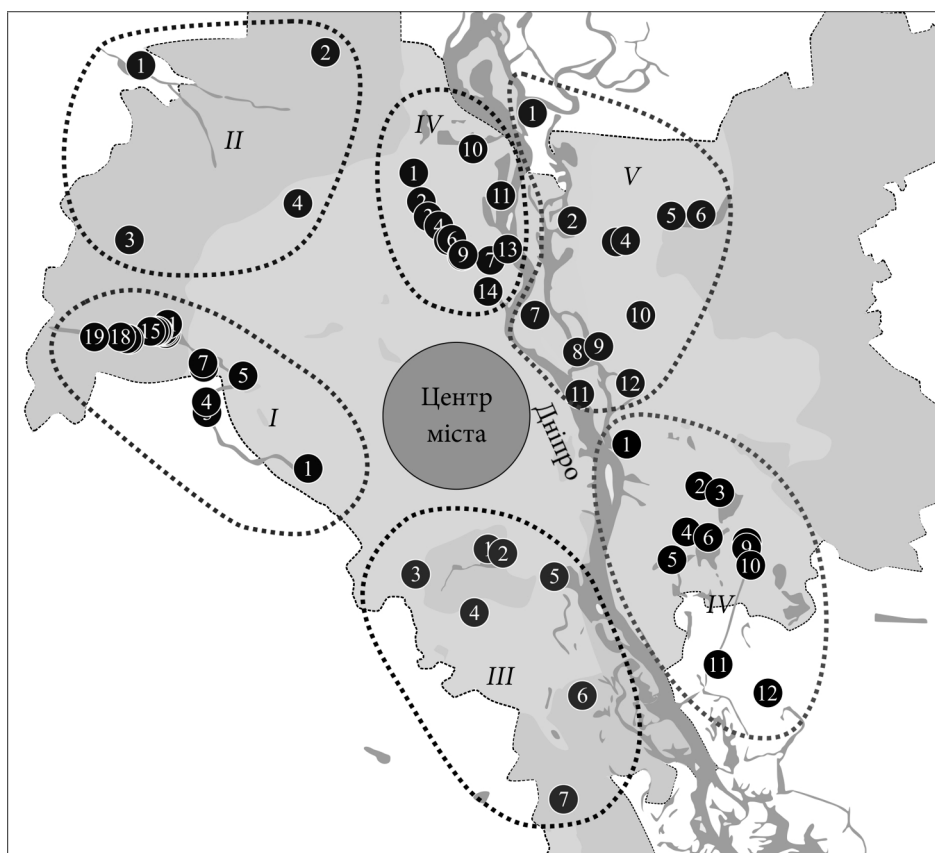

Рис. 2. Місця знахідок ондатри (*Ondatra zibethicus*) у водоймах Києва. Римськими цифрами позначено групи знахідок, номери відповідають наведеним у тексті

ський». Нерідко ці водойми є штучними або мають облаштовані дамбами та інші гідротехнічні споруди, проте берегові лінії їх мають розвинену навколоводну рослинність, що створює оптимальні умови для існування ондатри.

Група місцезнаходжень II: «Північні притоки р. Ірпін». Загалом це найбільш неурбанізована частина місцезнаходжень, віддалена від міської забудови, проте з помітним рекреаційним навантаженням. Особливістю цієї ділянки є серія водотоків, ставків та озер, де існують сприятливі умови завдяки наявності розвиненої водної рослинності та незначної присутності природних хижаків. Одночасно, тут в окремих місцях виникли новобудови (зокрема в районі оз. Синє), що призвело до фактичного спустелювання навколоводних біотопів і відповідного зникнення навколоводних звірів.

Перелік основних знахідок: (1) с. Горенка, оз. Блакитне, реєстрація у 2017–2018 (соцмережі); (2) оз. Синякове, 28.08.2016, $n = 1$, на озері є поселення бобрів (дані авторів); (3) ставок на р. Любка, зарослий очеретом, 24.04.2024, $n = 1$, ондатрова хатка на відстані 2 м від бобрової хатки, на заболоченому березі ставка [26]; (4)

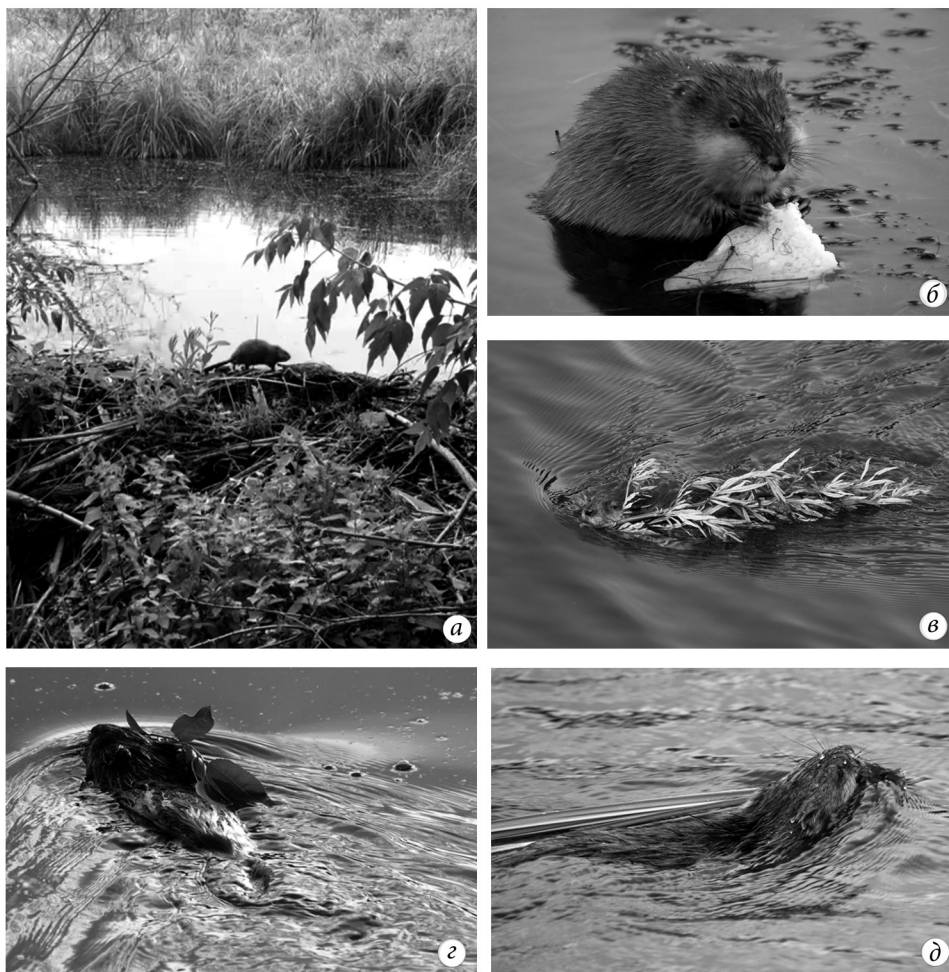

Рис. 3. Приклади фотофіксації ондатри у водоймах Києва: (а) район очисних споруд Новобіличі КП «Плесо», ондатра що переходить боброву греблю, 7.06.2024; (б) озеро Синє, в раціоні хліб, яким підгодовують люди, 18.12.2017; (в) ондатра з полином, ставок в районі рибозаготівельної ферми, 26.06.2024; (г) Святошинські ставки, ондатра з гілкою верби, 21.05.2024; (д) тварина з рогозом, там само, 29.05.2024

оз. Синє, до 2017—2018 рр. до п'яти ондатр в полі зору (після будівництва житлового комплексу поруч з озером рівень води різко впав, оголивши входи до ондатрових нір, тварин більше не реєстрували).

На багатьох водоймах Києва має місце перекриття ділянок з поселеннями ондатри і бобра, що підтверджує спостереження ондатри на бобровій греблі Святошинських ставків (див. рис. 3, а) та суміжне розташування поселень цих видів на р. Любка.

Група місцезнаходжень III: «Голосіїв». Знахідки здебільшого приурочені до «Голосіївського НПП» та його околиць, що у однойменному Голосіївському районі міста. Значна частина водойм району, в яких реєстру-

ють ондатр, відносяться до басейну річки Віта, де зазначений вид був відомий і раніше [22]. Перелік знахідок, за даними авторських спостережень та даних отриманих з відкритих джерел наведено нижче:

Перелік основних знахідок: (1) Дідорівські ставки, 25.04.2005, $n = 1$ [6]; (2) оз. Мишоловка, 19.06.2018, $n = 1$ (INat), ондатра харчувалася гілками верби з зеленим листям; (3) ВДНГ, озеро колишнього пожежного депо, павільйон № 40, 14.05.2009, $n = 1$ [6]; (4) Пирогів, 27.10.2019, $n = 1$, тварина живилася опалим з дерев листям (INat); (4а) Пирогів, озеро біля сміттєзвалища, 09.08.2016, $n = 2$ (дані авторів); (5) затока Галерна, 21.01.2023, $n = 1$ (INat); (6) озеро біля олімпійського центру «Конча-Заспа» [5]; (7) оз. Шапарня на р. Віта, 2022 р. [16].

Ця група місцезнаходжень характеризується незначною чисельністю виду, що пов'язано з відносно високим рівнем їх ізоляції від інших умов і фактично відсутнім приватним сектором, звідки раніше могли бути випуски або втечі ондатр. Проте вид тут є, що особливо характерно для південно-східної (придніпровської) частини цього масиву, яка входить до розвиненої прирічкової мережі місцезнаходжень, включно з р. Вітою і заплавою Дніпра. Натомість, з заходу, з боку Голосіївського парку, де протікають розбиті на серію ставків струмки Оріхуватка та Голосіївський, ондатра фактично відсутня.

Група місцезнаходжень IV: «Оболонь». В районі р. Дніпро, реєстрації тварин частіше стосуються заплав та найближчих приток Дніпра, зокрема системи озер Опечень [31], що вже описано в тексті та показано на карті (див. рис. 2). Ці знахідки також підтверджують відсутність прямої конкуренції між видами арвіколідної гільдії [33], зокрема розташування поселень ондатри та бобра в безпосередній близькості або в межах однієї невеликої водойми, як от на оз. Синякове.

Дані про знахідки ондатри у правобережних районах Києва, що не були зазначені у попередніх переліках, зокрема знахідки на території Оболонського району наведено нижче:

(1–7) озера системи Опечень [31]; (8) оз. Кирилівське, 2000-ні рр. [25]; (9) оз. Йорданське, 2000-ні рр. [25]; (10) затока Верблюд, 22.08.2021, там само, 23.08.2021, молоді особини, та 3.09.2022, $n = 1$ (INat); (11) р. Дніпро, затока Собаче Гирло, 20.06.2020, $n = 1$ (INat); (12) р. Дніпро, парк Наталка, 10.02.2023, $n = 1$ (INat); (13) там само, в заростях очерету, 19.03.2023, $n = 1$ (INat); (14) затока Вовкувата, 2000-ні рр. [INat].

Загалом водойми Оболонського району зазнають значного рекреаційного й іншого антропогенного навантаження, оскільки більшість з них, на яких виявлено знахідки ондатри, розташовані у безпосередній близькості до житлової забудови. Їхні береги у більшості випадків мають трансформовану, маловидову рослинність, далеку від природної. Для цього житлового масиву характерна також проблема собак на вільному вигулі, що може становити додаткову загрозу для ондатр. Висока щільність людської присутності біля водойм загалом не сприяє створенню стабільних оптимальних умов для цього виду, і саме з цим, ймовірно, пов'язана невелика кількість знахідок у водоймах Оболонського району, попри наявність великої кількості потенційних аматорів-спостерігачів.

Група місцезнаходжень V: «Північна частина лівобережжя». Ця група знахідок стосується р. Десенка та пов'язаної з нею системи водойм. Знахідки на лівобережжі Дніпра характеризуються переважанням штучних водойм або окремих природних водойм, які були суттєво змінені в процесі забудови цієї частини міста після 1960-х рр. Тут знахідки ондатри найчастіше виявляються у теплих, не замерзаючих водоймах. Так, одразу кілька знахідок походять з озер і каналів, розташованих поряд із густонаселеними районами міста, такими як Осокорки, Русанівка та ін.

Ондатри тут також проявляють толерантну поведінку, через що їх вдається спостерігати з близької відстані. На околицях міста, де зустрічаються зграї здичавілих собак, ондатра може ставати їхньою здобиччю. Про це свідчить знахідка влітку 2024 р. в районі оз. Алмазне. Деталі знахідок на лівому березі та островах на Дніпрі описані у наступному переліку.

Перелік основних знахідок: (1) о. Муромець, звичайний вид, відмічено зниження частоти реєстрацій з початку 2000-х рр. [23]; (2) Троещинська заплава, початок 2000-х рр. [24]; (3) оз. Нижнє Вигурівське, $n = 1$, 12.09.2021 (INat); (4) оз. Нижнє Вигурівське, 21.05.2021, $n = 1$, та 12.09.2021, на тому ж озері (INat); (5) оз. Алмазне, 26.10.2024, $n = 1$ (INat); (6) оз. Алмазне, 25.03.2024, $n = 1$, травмована тварина (врятувати не вдалося, череп в ННПМ); (7) озеро Бабине, Труханів острів, без деталей [3]; (8) о. Долобецький, 04.2024, $n = 1$, тварина плавала паралельно береговій лінії (дані авторів); (9) Русанівська протока, 25.08.2023, $n = 1$ (INat); (10) штучне озеро в парку Перемога, 6.07.2024, $n = 1$ (INat); (11) кормовий столик на руслі Дніпра, 07.2024, $n = 1$ (дані авторів); (12) Русанівський канал, 20.05.2021, $n = 1$, тварина харчувалася прибережною трав'янистою рослинністю (INat).

Ця частина лівобережного Києва характеризується різноманітними типами водних об'єктів де реєструють знахідки ондатр — від заплів і озер до штучних водойм і каналів. Характерним є те, що частота зустрічей ондатри у природних водоймах зменшується з початку 2000-х рр., як це показано для о-ва Муромця [23]. Попри це, тварин досить часто реєструють на водоймах наближених до культурних ландшафтів, житлової забудови, парків де росте ймовірність хижацтва зі сторони домашніх собак. Попри це, на оз. Нижньому Вигурівському, протягом 2025 р. зареєстровано факти розмноження ондатри. Було відмічено молодих представників цього виду, віком до 6 місяців, у другій половині червня наприкінці жовтня 2025 р. (спостереження автора), що свідчить про відносну стабільність цих популяцій.

Група місцезнаходжень VI: «Південна частина лівобережжя». Ці місцезнаходження пов'язані як з природними так і з техногенно зміненими водоймами, а також штучними каналами, що формують так звані «острови тепла», зокрема канал Бортницької станції аерації, до якого приурочено майже половину (5 з 12) наведених нижче знахідок.

Перелік основних знахідок: (1) оз. Нижній Тельбін, 28.02.2010, $n = 2$ [6]; (2) оз. Лебедине, 29.04.2022, $n = 1$ (INat); (3) оз. Вирлиця, 18.06.2021, $n = 1$ (INat), те саме озеро, 6.05.2017, $n = 1$ (INat), те саме озеро, 26.04.2024, $n = 1$ (INat); (4) оз. Небреж, 27.11.2021, $n = 1$ (INat); (5) оз. Мартишів, 2000-ні рр. [25]; (6) оз. Тяг-

ле, 2000-ні рр. [25]; (7) канал Бортницької станції аерації, 29.01.2024, $n = 1$ (INat); (8) той же канал, 23.01.2020, $n = 1$ (INat); (9) той же канал, 19.01.2001, $n = 1$ [6]; (10) той же канал, 27.01.2001, $n = 1$ [6]; (11) той же канал, 20.10.2024, $n = 1$, тварина несла фрагмент прибережної рослини (INat); (12) оз. Ревочі, 23.03.2023, $n = 1$ (INat).

Загалом ці водойми також зазнають значного антропогенного впливу, більшість із них техногенно змінені, попри те з частково збереженою природною рослинністю вздовж берегів, мають відносно стабільний гідрологічний режим. Проте вже розпочаті та заплановані будівельні роботи поблизу цих водойм (напр., будівництво в районі Осокоркових луків) можуть сприяти подальшому зниженню чисельності ондатри через порушення гідрологічного режиму.

Виявлені особливості екології ондатри. Ондатру часто реєструють саме за пошуками їжі, коли тварини можуть бути не зовсім пильними та не помітними для спостерігача. Раціон цих тварин переважно складає рослинна їжа, яку складають здебільшого рослини місцевої флори. Огляд раціону ондатри представлено у таблиці 1, а окремі фотореєстрації тварин з рослинною їжею представлені на рис. 3.

Серед раціону ондатри часто рослини що зростають безпосередньо поблизу водойм: очерет, рогіз, верба, кореневища рослин. Інколи до раціону також потрапляють й інші рослини як з води так і з суші. У місцях які пов'язані з частим перебуванням людей навколо водойм трапляються випадки харчування ондатр нетиповими видами їжі, зокрема овочами та фруктами, хлібом.

Серед наявних типів їжі, за умови підгодовування хлібом, часто тварини надавали перевагу саме харчовим продуктам з борошна. Наситившись, залишки їжі ондатри приховували та зголоднівши знов приносили шматки хлібу до кормового столика. Часто тварини втрачають інтерес до тонучої їжі (зокрема морква) та надають перевагу їжі що не тоне (наприклад порізані яблука). Спостереження щодо типів їжі в раціоні ондатри описані у таблиці 1.

Чисельність та місце в структурі коловодних угруповань ссавців. Автори відносять ондатру до гільдії коловодних ссавців, що включає, окрім неї, бобра (*Castor fiber* Linnaeus), нутрію (*Myocastor coypus* Molina), шура водяного (*Arvicola amphibius* Linnaeus) [15, 33]. Цей комплекс видів відіграє дуже важливу роль у консумуванні первинної продукції, передусім водних і навколоводних вищих рослин, формуючи потоки речовини й енергії у практично усіх типах природних і напівприродних водойм. Виступаючи в ролі природних меліораторів, вони можуть суттєво впливати на біомасу і структуру домінування їхніх харчових об'єктів і змінювати конфігурацію берегових заростей і навіть берегових ліній завдяки норувій діяльності.

В умовах Києва та його околиць, ондатри є значно більш чисельні за інших коловодних гризунів. За даними мисливської статистики мова йде про понад 5,5 тис. особин (див. рис. 1), натомість бобрів в цих самих угіддях станом на 2021 р. обліковано 2180 особин. Такий значний рівень

Таблиця 1

Основні типи їжі та частота реєстрацій випадків їх споживання ондатрами у водоймах Києва

Тип їжі	Частота	Місце спостереження та примітки	Джерело
Природна їжа			
Жабурник звичайний (<i>Hydrocharis morsus-ranae</i> L.)	Не часто	Водойма поблизу очисних споруд Новобіличі КП «Плесо», 25.07.2021	INat (див. реєстри: п. 12)
Очерет звичайний (<i>Phragmites australis</i> (Cav.) Trin. ex Steud.)	Часто	В більшості водойм міста	Дані авторів та дані з відкритих джерел, наведених у реєстрах
Рогоз (<i>Typha</i> L.)	Часто	В більшості водойм міста	Дані авторів та дані з відкритих джерел, наведених у реєстрах
Полин звичайний (<i>Artemisia vulgaris</i> L.)	Рідко	Ставок в районі рибозаготівельної ферми, 26.06.2024	Дані авторів
Верба (<i>Salix</i> L.)	Часто	В більшості водойм міста	Дані авторів
Опале листя дерев	Не часто	Озеро в музеї «Пирогів»	Дані авторів та дані з відкритих джерел, наведених у реєстрах
Цибулеві рослини (водні)	Не часто	Озеро Синє, 17.11.2017	Дані авторів
Кореневища рослин	Часто	Святошинські ставки	Дані авторів
Підгодовування людиною			
Банан (<i>Musa</i> L.)	Рідко	Озеро в парку Совки, 8.07.2020, шкірка банана, підкинута людьми	INat (див. п. 5 у реєстрах)
Хліб	Не часто	Озеро Синє, 22.07. та 17.11.2017, підгодовування людиною	Дані авторів
Морква	Рідко	Озеро Синє, 17.09.2017, підгодовування людиною	Дані авторів
Яблука	Рідко	Озеро Синє, 17.09.2017, підгодовування людиною	Дані авторів

чисельності виду-вселенця сформувався завдяки кращій адаптації ондатри до малих і часто напівприродних водойм, швидкому розмноженню та

меншій вибагливості до умов середовища. На відміну від ондатри, бобри потребують більше простору, якісніших водних ресурсів та наявності лісових зон для спорудження хаток, що може обмежувати їх чисельність у межах міста. А статус щура водяного загалом став близьким до загрозливого і на сьогодні його знахідки є одними з найменш частих. Так само статус нутрії, також вселенця, є вкрай неоднозначним і більшість знахідок може бути визначена як реєстрації втікачів з неволі. Випадки появи таких тварин у природних водоймах Києва є одиничними [15], проте нутрія останніми роками почала формувати стабільні популяції в багатьох регіонах України [32].

Випадки конкуренції між всіма зазначеними видами авторам не відомі, а з огляду на низьку чисельність популяцій нутрії і щура водяного це навряд чи можливо. У зв'язку з цим ондатра в умовах Київського мегаполіса є лідером в гільдії коловодних ссавців-фітофагів.

Поширенню та високим показникам чисельності ондатри сприяє також менший тиск з боку хижаків. В умовах міста їх небагато, проте згадана нами знахідка пораненої ондатри на оз. Алмазне, де мешкає зграя здичавілих собак, свідчить про ймовірність того, що ондатра може бути бажаним об'єктом їхнього полювання. На оз. Синє (17.11.2017) спостерігали домашню таксу, яка проявляла інтерес та намагалася лізти до ондатрової нори. Прояви хижацького інтересу відмічено і для свійських котів на вільному вугулі, зокрема на оз. Синьому, проте випадки здобування ондатри котами нами не відмічені.

Важливо відмітити, що в багатьох регіонах України після успішної натуралізації ондатри, яка відбувалася у останній третині ХХ ст., відбулася стабілізація чисельності з наступним доволі помітним її спадом [33]. Подібний спад з 2000-х років відмічений в низці місцезнаходжень, про що повідомляють колеги з різних регіонів (зокрема, Львівщини, Миколаївщини, Полтавщини, Житомирщини), саме це нами описано і для умовно «міської» популяції ондатри в Луганську [11]. Спад чисельності у 20—30 разів після постінтродукційного росту у 1960—1970-х роках відмічений і на Дніпропетровщині [2, 13]. Для «київської» популяції такого різного спаду не відмічено, хоча в окремих місцезнаходженнях (зокрема оз. Синє на півночі Києва) це явище явно мало місце.

Загальною причиною спаду може бути загальновідоме явище згасання популяцій інтродуцентів після перших повних циклів популяційної динаміки, а фактичною причиною могло бути включення виду в природні осередки туляремії, основним носієм якої до інтродукції ондатри був щур водяний [18, 19], проте наразі це лише гіпотеза. Низький (і майже непомітний) рівень спаду чисельності може бути пов'язаний з тим, що самі популяції є розрідженими через не найкращі умови існування, постійний антропогенний прес, високі рівні хижацтва тощо, тобто по суті перебувають і так в песимальному стані, в якому поширення спустошливих інфекцій обмежено.

Фактори існування популяції ондатри. Негативні впливи на стан популяції ондатри створює будівництво нових житлових комплексів і, як

наслідок, порушення гідрологічного балансу озер, що розташовані поруч. Прикладом таких впливів є ситуація з озером Синім. Після початку будівництва багатоповерхівок поруч з водоймою, рівень води в ній критично знизився (близько 2017—2018 рр.). Раніше ж на цьому озері можна було побачити одразу кілька ондатр в полі зору. Внаслідок обміління водойми ондатри, ймовірно, стали легкою здобиччю для здичавілих собак. Озеро перебуває на межі зникнення, попри спроби благоустрою та чистки дна.

Ондатри є чутливими до змін гідрологічного режиму водойм та пристосовуються до регуляції рівня води, зокрема змінюючи рівень входу до нори, який має залишатися під водою. На святошинських ставках представники виду можуть мігрувати та перерозподілятися залежно від регуляції рівня води шлюзами (навесні або восени), зокрема таке явище відмічено в районі рибозаготівельного господарства на Святошинських ставках.

На даному етапі існування ондатри в умовах Києва, стан її популяції не викликає занепокоєння. Попри існування певних загроз через хижацтво від домашніх тварин та нестабільність деяких водних об'єктів ондатра залишаються звичайним видом в умовах водойм міста. Повне зникнення поселень цього виду можливе на тих водоймах, які можуть пересихати через техногенне втручання або відсутність підтримки штучних водойм, проте стабільним залишаються місця існування представників виду в основному руслі Дніпра та його заток.

Загалом цей вид продемонстрував типовий для вселенців виразний підйом чисельності з подальшим, через кілька десятиліть, її спадом, який почався близько 10—15 років тому (порядку 2011—2013 рр.) і завершився новою стабілізацією на приблизно удвічі меншому рівні чисельності. При цьому вид зберіг домінуючі позиції в гільдії навколоводних гризунів-фітофагів і, ймовірно, став причиною суттєвої депресії популяції аборигенного виду зі складу цієї гільдії — *Arvicola amphibius*.

Ондатра стала важливим компонентом сучасних водних екосистем, який своєю середовищевірною діяльністю суттєво змінює структуру водно-болотних угідь, тим самим створюючи середовище для інших тварин, зокрема риб, земноводних, комах і птахів. Важливим впливом ондатри є регуляція рослинності, зокрема очерету, осоки, латаття та ін.: як консумент вона регулює їхній приріст, чим запобігає заростанню водойм. Тобто, йдеться про ті самі екосистемні функції коловодних гризунів-фітофагів, які до появи ондатри в місцевих водоймах робив щур водяний, *Arvicola amphibius*.

Очевидно, що цей вид менш вразливий щодо впливів місцевих хижих, надто видів з родини мустелових (Mustelidae), зокрема горностаїв (*Mustela erminea* Linnaeus), норок (*M. lutreola* Linnaeus) і тхорів (*M. putorius* Linnaeus), які первинно у навколоводних біотопах були пристосовані до живлення щурами та іншими заплавленими видами гризунів (передусім з тієї ж родини Arvicolidae). При надмірній чисельності ондатр вони можуть пошкоджувати дамби, насипи або інші елементи штучних водойм, що є загальновідомим негативним впливом цього виду [27, 28], проте на

фоні зниження чисельності і подальшої її стабілізації на нижчому рівні масштаби такого впливу є невеликими.

Висновки

Ондатри сформували стабільні популяції, які існують без підживлення втікачами з неволі. Представники виду вже не є важливим господарським видом через зниження попиту на хутро, тому зараз фактично відсутні практики напіввільного утримання цих тварин або утримання їх в неволі.

Ондатри населяють більшість придатних водойм, як по заплаві Дніпра, так і по малих річках і озерах у місті та в передмістях, при цьому в межах Київського мегаполіса можна розрізнити шість просторових угруповань, чотири — в межах правобережної частини міста, два — на лівобережжі Дніпра.

Основними біотопами ондатри в умовах Київського мегаполіса є природні або штучні водойми та річки зі спокійною течією, вологі та заболочені місцевості з береговою рослинністю яка складається з заростей очерету, рогозу та осоки.

У складі гільдії коловодних гризунів-фітофагів вид посідає перше місце, як за кількістю реєстрацій у водоймах Києва, так і за рівнем чисельності, випереджаючи всі аборигенні види (*Arvicola amphibius*, *Castor fiber*) та ще один вид-інтродуцент (*Myocastor coypus*), випадки реєстрації якого у водоймах Києва є набагато рідкіснішими.

Ондатри та бобри не проявляють явної міжвидової конкуренції. Їх поселення часто розташовані в безпосередній близькості один до одного. Обидва види використовують спільну територію, без конкуренції за ресурси.

Середовищевірне значення ондатри у водоймах Києва є важливим, вона трансформує і по суті створює середовища для інших тварин, здійснює регуляцію рослинності, входить до харчових ланцюгів місцевих хижих, передусім таких же чужорідних — здичавілих собак і котів.

Список використаної літератури

1. Берестенников Д.С., Гизенко А.И., Самош В.М. Ондатра. Київ: Наук. думка, 1969. 90 с.
2. Булахов В.Л., Пахомов О.Є. Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Ссавці (Mammalia). Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2006. 356 с.
3. Вишневецький В. Водосховища Києва. Київ: Ніка-Центр, 2021. 280 с.
4. Волох А.М. Охотничьи звери Степной Украины. Кн. 1. Херсон, ФЛП Гринь Д.С., 2014. 411 с. <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/4291>
5. Гизенко О.І. До екології та господарського значення ондатри в дельті Дніпра / Екологія та історія хребетних фауни України. Київ: Наук. думка, 1966. С. 56—67.
6. Давиденко І.В. Знахідки деяких чужорідних інвазійних видів тварин на території України / Знахідки чужорідних видів рослин та тварин в Україні. Чернівці: Друк Арт, 2023. С. 121—123.
7. Дубровський Ю.В., Гулейкова Л.В., Плігін Ю.В. та ін. Оцінка екологічного стану рекреаційних озер Києва за розвитком гідрофауни / Екологічний стан водойм м. Києва; за ред. В.А. Кундієва. Київ: Фітосоціоцентр, 2005. С. 110—143.
8. Загороднюк І. Дика теріофауна Києва та його околиць і тенденції її урбанізації. *Вест. зоології*. 2003. Т. 37, № 6. С. 29—38. <https://shorturl.at/ehioW>

9. Загороднюк І. Дистанційна діагностика великорозмірних коловодних ссавців України. *Праці Теріологічної Школи*. 2012. Т. 11. С. 58—62. <http://doi.org/10.15407/ptt2012.11.058>
10. Загороднюк І. Мисливствознавство та мисливські лабораторії в Україні за 100 років: трансформації ідей та інституцій. *Theriologia Ukrainica*. 2024. Т. 27. С. 146—169. <http://doi.org/10.53452/TU2715>
11. Загороднюк І., Коробченко М. Теріофауна міста Луганська (Україна) до-воєнного часу (2004—2014). *Theriologia Ukrainica*. 2024. Т. 28. С. 34—54. <http://doi.org/10.53452/TU2804>
12. Загороднюк І. «Примітна», або «верхівкова» фауна — концепт і застосунки. *Novitates Theriologicae*. 2025. Т. 17. С. 17—25. <https://doi.org/10.53452/nt1706>
13. Задорожна Г., Трифанова М. Чужорідні види ссавців району природного заповідника «Дніпровсько-Орільський». *Theriologia Ukrainica*. 2023. Т. 26. С. 29—42. <http://doi.org/10.53452/TU2604>
14. Колосов А.М., Лавров Н.П. Обогащение промысловой фауны СССР. Москва: Лесн. пром-сть, 1968. 256 с.
15. Лазарев Д., Загороднюк І., Ємельянов І. Нутрія (*Myocastor coypus*) у водоймах України: формування диких популяцій та їх місце в гільдії напівводяних гризунів-фітофагів. *Гідробіол. журн.* 2025. Т. 61, № 3. С. 41—62. http://hydrobiolog.com.ua/2025/pdf_2025_3/lazarev_3.pdf
16. Літопис природи Національного природного парку «Голосіївський». Т. 15. / За ред. О.І. Прядко та ін. 2022. Чернівці: Друк Арт, 114 с.
17. Мальцев В.І., Зуб Л.М., Карпова Г.О. та ін. Водно-болотні угіддя Дніпровського екологічного-коридору. Київ: Інститут екології ІНЕКО, Карадазький природний заповідник НАН України, 2010. 142 с.
18. Милютин Н.Г. Водяная крыса (*Arvicola amphibius* L.), ее биология, хозяйственное и эпидемиологическое значение. *Записки Харьков. с.-х. ин-та*. 1938. Т. 1, № 4. С. 39—119.
19. Милютин Н.Г. Распространение и структура природных очагов туляремии в левобережной лесостепи и смежных районах степи Украины. *Проблемы паразитологии. Тр. Укр. респ. об-ва паразитологов*. Киев, 1964. Вып. 3. С. 277—286.
20. Мішта А.В. Ссавці Голосіївського лісу та прилеглих територій / Екологія Голосіївського лісу; за ред. Д.О. Мельничука. Київ: Фенікс, 2007. С. 154—175.
21. Мішта А.В. Ссавці заплави річки Нивка та прилеглих територій: перспективи охорони : зб. наук. ст. «Екологія водно-болотних угідь і торфовищ». / За ред. В.В. Конішука. Київ: ДІА, 2013. С. 182—185.
22. Мішта А.В. Роль заплави річки Віта у підтриманні різноманіття ссавців (Mammalia) : зб. наук. ст. «Екологія водно-болотних угідь і торфовищ». / За ред. В.В. Конішука. Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. С. 166—170.
23. Осадчий В. Спостереження за тваринним світом острова Муромець (Київ, заплава Дніпра) протягом 2001—2021 років. *Novitates Theriologicae*, 2022. Pars 13. С. 20—26. <http://doi.org/10.53452/nt1312>
24. Парнікоза І.Ю., Атамась Н.С., Колінько В.В. та ін. Київ заповідний. Перспективні території для створення об'єктів природно-заповідного фонду на території Києва. Київ: Київський еколого-культурний центр, 2020. 264 с. (Серія «Охорона Дикої природи». Вип. 89).
25. Парнікоза І., Загороднюк І. Теріофауна заплави Дніпра у Києві: стан та зміни за останні 100 років. *Theriologia Ukrainica*. 2021. Т. 22. С. 21—48. <http://doi.org/10.15407/TU2205>
26. Цвельих О. Дослідження теріофауни Святошинсько-Біличанського лісового масиву в межах Національного природного парку «Голосіївський». *Novitates Theriologicae*. 2020. Pars 11. P. 77—82. <http://doi.org/10.53452/nt1113>
27. Connors L.M., Kiviat E., Groffman P.M., Ostfeld R. Muskrat (*Ondatra zibethicus*) disturbance to vegetation and potential net nitrogen mineralization and nitrification rates

in a freshwater tidal marsh. *Amer. Midland Naturalist*. 2009. Vol. 143. P. 53—63. [https://doi.org/10.1674/0003-0031\(2000\)143\[0053:MOZDTV\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1674/0003-0031(2000)143[0053:MOZDTV]2.0.CO;2)

28. Errington P.L. Muskrat populations. Ames, Iowa, Iowa State University Press, 1963. P. 1—665.

29. Katzner T., Thomason E., Huhmann K. et al. Open source intelligence for conservation biology. *Conservation Biology*. 2022. Vol. 36, N 6. Art. e13988. <https://doi.org/10.1111/cobi.13988>

30. Lazarev D. Alien mammal species in floodplain habitats of the Siversky Donets basin (Ukraine). *Theriologia Ukrainica*. 2023. Vol. 25. P. 15—33. <http://doi.org/10.53452/TU2504>

31. Prychepa M., Hrynevych N., Kovalenko Y. et al. Diversity of aquatic animals in water bodies Opechen' (Dnipro floodplain, Ukraine). *Ukr. J. Ecol.* 2021. Vol. 11, N 3. P. 285—291.

32. Rozhenko M., Stepanok M. Formation of a stable colony of nutria (*Myocastor coypus*) in the lower reaches of the Dnister River (Ukraine). *Theriologia Ukrainica*. 2025. Vol. 29. P. 135—141. <http://doi.org/10.53452/TU2911>

33. Zagorodniuk I., Lazarev D. Dynamics of distribution of introduced mammals in Ukraine and factors influencing them. *Biosystems Diversity*. 2024. Vol. 32 (4). P. 522—542. <http://doi.org/10.15421/012455>

Надійшла 09.01.2026

D.O. Lazarev, PhD (Biol.), Leading Engineer,
National Museum of Natural History, NAS of Ukraine,
Bohdan Khmelnytsky St., 15, Kyiv, 01054 Ukraine,
e-mail: lazarevden@ukr.net
ORCID 0000-0002-8663-747X

I.V. Zagorodniuk, PhD (Biol.), Senior researcher, Leading researcher,
Institute for Evolutionary Ecology, NAS of Ukraine,
Lebedeva St., 37, Kyiv, 03143 Ukraine
Email: zoozag@ukr.net
ORCID 0000-0002-0523-133X

T.V. Tureiska, Independent Researcher,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: turtat@ukr.net
ORCID 0009-0004-5080-2623

MUSKRAT IN KYIV WATER BODIES AS AN EXAMPLE OF A SUCCESSFUL INTRODUCER: REVIEW OF DISTRIBUTION OVER THE PAST 25 YEARS

Features of the distribution of muskrats in Kyiv's water bodies after 2000, population dynamics, dietary characteristics, behaviour, interaction with other species and the environment are described. It is shown that these rodents are widespread both in the Dnieper floodplain and in natural and artificial water bodies of the city, where they form stable micro-populations. The density of muskrat settlements directly depends on the area of water bodies and the stability of their hydrological regime, as well as the level of predation. The number of muskrats in Kyiv and its surroundings has decreased by almost half between 2010 and 2021. In terms of the number of registrations and population size, the muskrat prevails over native species of aquatic rodents, in particular the European beaver, the water vole and the nutria. Muskrat and beaver settlements are often located in close proximity to each other without signs of direct competition. A distinctive feature of muskrat life in an urban environment is that muskrats prefer warmer watercourses, where they are registered more frequently. Changes in the animals' diet have also been observed, particularly as a result of human feeding. In urban environments, muskrats show a reduced level of fear of humans and domestic animals.

Keywords: muskrat, introduction, urban water bodies, urban fauna, Kyiv.